
PLURALISM CULTURAL ȘI IDENTITATE ORTODOXĂ (ROMÂNEASCĂ). CAZUL DIASPOREI

Pr. Conf. Univ. Dr. Ioan MOGA
Universitatea din Viena, Austria

Zusammenfassung

Der vorliegende Aufsatz thematisiert den Paradigmenwechsel der sich zur Zeit in der Verhältnisbestimmung zwischen orthodoxem Glauben und Kultur, konkret: zwischen der rumänischen Orthodoxie und der rumänischen kulturellen Identität vollzieht. Die Pluralisierung der Kulturdiskurse in Rumänien fordert die Kirche voraus, die klassische Haltung eines harmonischen Dialogs zwischen orthodoxem Glauben und „Nationalkultur“ zu überdenken. Der Autor differenziert die unterschiedlichen Typologien die in der pastoralen Praxis das Verhältnis zwischen gelebtem Glauben und Kunst/Kultur prägen: eine Betonung der Volkskultur als Inbegriff orthodoxer Lebensweise schlechthin (1), oder eine selektive Annäherung nur an Kulturphänomene die religiösen Charakter haben (2), oder wiederum eine kulturelle Indifferenz (3). Der Verfasser plädiert für eine vierte Herangehensweise: die Bereitschaft für einen Dialog mit der ganzen zeitgenössischen, profanen Kunst und Kultur, in der Zuversicht, dass die spirituelle Suche des heutigen Menschen Formen annimmt die die Kirche nicht ignorieren darf. Für die Diaspora wiederum bedeutet dies der Verzicht auf national-kulturelle Nostalgien und den Beginn eines mutigen Dialogs mit der jeweiligen (pluralisierten) Kultur vor Ort. Dies sei nur möglich, wenn die orthodoxe Theologie in der Zukunft eine praktische Theologie der Diaspora entwickelt, die die Chance einer neuer Inkulturation der Orthodoxie entfalten könnte.

Schlüsselwörter:

Glaube und Kultur, rumänische Orthodoxie, Diaspora, Inkulturation, Pluralismus, Identität

Introducere: cultură și culturi

Pledoaria pentru întrepătrunderea dintre credință și cultură a devenit în ziua de astăzi, în contextul românesc, un truism. Am putea adăuga, slavă Domnului! Un exemplu: televiziunea Trinitas a fost, în toamna anului 2019, broadcasterul oficial al festivalului George Enescu. Exemplele ar putea continua. Trăim timpuri în care credința, respectiv Biserica sunt deschise culturii și cultura primește și apreciază valorile credinței. Nu a fost mereu așa. Acum mai bine de 100 de ani, Nicolae Bălan, pe atunci teolog laic, inițiator și redactor al Revistei teologice, pleda în mod curajos pentru o deschidere a preoțimii spre mai multă cultură, pentru o ofensivă cultural-misionară. Pentru el, această deschidere însemna totodată deschiderea înspre cuceririle științei și culturii moderne – în contrast cu refuzul acerb al Bisericii Romano Catolice de a accepta curente moderne. În timp ce Roma condamna modernismul în 1907¹, Nicolae Bălan și Iuliu Scriban² îl vedeau ca pe o șansă. Era o epocă în care cultura și modernitatea (văzute de Nicolae Bălan ca sinonime) erau colacul de salvare, necesar emancipării naționale și al trezirii conștiințelor morale. Într-un articol din anul 1907, anul întemeierii revistei, el scria:

„Fiind religia o parte întregitoare esențială a vieții sufletești a omului, urmează cu consecvență necesară, ca ea să fie totodată

1 Enciclica „Pascendi dominici gregis” din 8 septembrie 1907: http://www.vatican.va/content/pius-x/en/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis.html (accesat 13.02.2020). Lecturi actuale ale acestui moment: Arnold Claus, *Modernismus als Kampfbegriff? Das „Jubiläum” der Antimodernismus-Enzyklika von Papst Pius X.*, in: *HerKorr* 61 (12/2007) 629-633. Mario Fischer, *100 Jahre Antimodernisten-Enzyklika „Pascendi dominici gregis”*, in: *MdKI* 58 (3/2007) 43-46.

2 Cf. Iuliu Scriban, *Modernismul și enciclica „Pascendi”*, în: *Revista teologică* 2 (6/1908) 253-262; *RT* 2 (7-8/1908) 284-296; *Revista teologică* 2 (9-10/1908) 349-364; *Revista teologică* 2 (11/1908) 426-434; *Revista teologică* 2 (12/1908) 466-475; *Revista teologică* 3 (2/1909) 94-100; *Revista teologică* 3 (3/1909) 146-150.

și o parte întregitoare a culturii omenești, un factor și o putere a acesteia... [...] Omul irreligios nu este și nu poate fi nici om într-adevăr cult, fiindcă cultura adevărată este dezvoltarea omului întreg, a întregii sale personalități [...]. Cultura, deci, nu este contrară religiei (religiunii) – dimpotrivă – o presupune cu necesitate ca o parte întregitoare a sa. Religia nu poate fi contrară culturii, deoarece între religie și între celelalte bunuri spirituale-morale, care constituie ființa culturii adevărate, nu numai că nu există nici o contrazicere internă, dar trebuie să existe cea mai desăvârșită legătură prietenească.”³

Când vorbește de cultură, Nicolae Bălan nu se referă doar la cultura clasică, ci și la cultura modernă. Puțin mai departe el spune: „cultura modernă își are originea sa în creștinism.”⁴ Din perspectiva actuală a unei culturi postmoderne, eminamente seculare, cuvintele viitorului mitropolit pot suna naiv. Nu doar corectitudinea politică, ci și evidența social-culturală în care trăim ne-ar împiedica să afirmăm că un om ne-religios nu poate fi și un om cult. Suntem tributari (prin cultura generală dobândită în școli) unei culturi care nu se definește prin raport cu religia. Indiferent de cum apreciem acest fapt din perspectiva așteptărilor sau nostalgiilor noastre de oameni religioși, el trebuie acceptat ca dat al epocii în care trăim. Cu toate acestea, convingerea legăturii intrinsece dintre cultură și credință i-a dat putere lui Nicolae Bălan, nu numai prin programul Revistei teologice, ci și ca mitropolit, să promoveze un reviriment pastoral, bazat pe accesul la educație și la cultură.

Revenind la momentul actual. Dacă am îndrăzni un diagnostic, care ar fi acela? Suntem, desigur, ca teologi și preoți, promotorii unui dialog continuu între cultură și credință, ca și între știință și teologie. În același timp, față de contextul de acum 100 de ani, nu mai este de ajuns să promovăm acest dialog. De ce? Sunt multe aspecte care ar trebui menționate aici, pe lângă caracterul secular al culturii. Unul mi se pare esențial. În epoca în care trăim nu mai putem vorbi de cultură la singular. Nici în contextul românesc, cu atât mai puțin pentru românii ortodocși care trăiesc în Occident. Nu mai există o paradigmă culturală singulară, o ierarhie culturală clară. Chiar și în registrul autohton, instituțiile marcante care

3 Nicolae Bălan, *Religiune și cultură*, în: Revista teologică 1 (9-10/1907), pp. 343-344.

4 Nicolae Bălan, *Religiune și cultură*, în: Revista teologică 1 (9-10/1907), p. 345.

reprezintă și dau consistență unei culturi sunt puse sub semnul întrebării de o anonimizare și inflaționare digitală a actului cultural, devenit act de informație sau act de divertisment. Ierarhia e dată de numărul de vizualizări. Iar când e vorba să ne informăm, accesăm Wikipedia, sursă continuă de informare și dezinformare.

Eseistul și criticul literar Mircea Vasilescu pune în această privință, în introducerea cărții sale *Cultura română pe înțelesul patrioților* (2018), o întrebare fundamentală. În contextul problematicului, dar mult vehiculatului discurs public despre „două Românii”, el notează:

„Dacă există, într-adevăr două Românii (sau mai multe), cum pot fi ele puse de acord asupra câtorva chestiuni esențiale? Oare nu cultura e cea care trebuie să le unească? Nu se spune că identitatea națională se formează în primul rând prin cultură? Și ce înseamnă, de fapt, cultura română?”⁵

Departate de a fi o întrebare retorică, criza formulării unui răspuns a ieșit la iveală mai ales în jurul dezbaterii programului cultural abordat de Institutul Cultural Român în timpul conducerii lui Horia Roman Patapievici și după aceea. Mai ales când e vorba de promovarea culturii române în afară, vedem o anumită nesiguranță privind criteriologia reprezentativității unui act, a unui produs cultural. Prin urmare, și instituțiile statului român abilitate să promoveze cultura română au ajuns, după anii 2000 încoace, să constate un anumită pluralitate a culturii române, sau cel puțin o diversitate a abordărilor a ceea ce poate fi reprezentativ pentru cultura română de astăzi. Sau, cum tot Vasilescu formulează, la finalul cărții sale: „Câte culturi încap într-una singură?”⁶. Nu doresc să iau nici o poziție în cadrul acestei dezbateri, ci doar să constat o schimbare de paradigmă, dacă nu chiar o aporie. Cea mai bună analiză a dilemelor identitare ale culturii române rămâne de altfel cartea lui Horia Roman Patapievici *De ce nu avem o piață a ideilor*⁷.

Aceste dileme trebuie văzute într-un context mai larg. Așa cum notează Corina Șuteu într-un articol din 2018, Europa a adoptat în ultimile două decenii din ce în ce mai mult abordarea anglo-saxonă a fenomenului

5 Mircea Vasilescu, *Cultura română pe înțelesul tuturor*, București: Humanitas 2018, p. 12.

6 Mircea Vasilescu, *Cultura română pe înțelesul tuturor*, p. 224.

7 Horia Roman Patapievici, *De ce nu avem o piață a ideilor*, București: Humanitas 2013.

cultural, adică a ideii de cultură egal entertainment. Criteriile nu mai sunt cele ale unei valori culturale intrinsece, ci consumul de cultură dictează valoarea: „selecția culturală se reduce la îmi place. Și dacă îmi place, consum. Periferia ocupă centrul.”⁸ Această schimbare de paradigmă referitoare la ce este cultura este constatată și de studii de specialitate. Nicoleta Ileana Sălcudean (Cluj Napoca), ajunge în cadrul cărții ei intitulată *Social și cultural în context european. Resemantizarea culturii în paradigma socio-politică europeană* (2013) la următoarele concluzii:

„Partea cea mai controversată rămâne definiția dată culturii la nivel european și implicațiile care decurg de aici. Mainstreaming of culture la nivelul UE implică că noțiunea de cultură trebuie extinsă în cât mai multe domenii posibile. Această abordare expansivă a culturii comportă și riscul de a pune în pericol părți centrale ale domeniului culturii, cum ar fi artele, pentru că politicile culturale la nivel economic ar primi mai multă atenție datorită profitabilității lor”⁹.

Pe scurt: discursul autoreferențial cultural european, dar și românesc, traversează o criză. Sau, altfel formulat, s-a pluralizat. Ce să însemne atunci relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română, dacă această cultură nu mai este o adresă clară, o identitate coerentă? Vorbim, oare, aceeași limbă, când discutăm în cadrul bisericesc-teologic de „cultură”, respectiv „dialogul între Biserică și cultură” cu modul de înțelegere și abordare a culturii în discursurile culturale contemporane? Sau ne raportăm la o realitate deja apusă? Ce mai înseamnă astăzi un „om de cultură” și ce relevanță are această paradigmă pentru societate? Există (încă) diferențe de abordare a acestei teme fundamentale în Estul și Vestul Europei? Dacă da (adică dacă în Răsărit omul de cultură încă reprezintă un punct de reper al societății, sau cel puțin un deziderat), atunci la ce provocări trebuie să facă față diaspora ortodoxă (românească) din Occident, în raportul ei față de cultura/culturile țărilor occidentale, astfel încât dialogul misionar cu aceste

8 Corinan Șuteu, *Cultura, un bun „nepereche”*, în: *Dilema veche* nr. 727 (25-31 ianuarie 2018): <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/cultura-un-bun-nepereche> (accesat: 13.02.2020).

9 Ileana Nicoleta Sălcudean, *Social și cultural în context european. Resemantizarea culturii în paradigma socio-politică europeană*, Cluj-Napoca: Risoprint 2013, 175-176.

realități și discursuri culturale să nu se orienteze după un model inadecvat (propriu spațiului est-european), ci să aibă aderență la societatea respectivă? Și, în sfârșit, marea întrebare: Poate redeveni Biserica creatoare, inspiratoare de cultură în secolul XXI? În ce fel și cum poate fi evitat pericolul auto-ghetoizării, în contextul unui mainstream cultural care nu se poate sustrage marilor întrebări ale omului și, prin urmare, unor căutări de ordin spiritual, dar refuză religiosul? Dacă, totuși, credem că creștinismul sau Biserica pot redeveni creatoare sau inspiratoare de cultură: e mai ușor acest lucru în spațiul autohton, pătruns de matricea ortodoxă, dar bulversat de noul context postmodern? Sau șansa unei noi sinteze între Ortodoxie și cultura (modernă) este mai mare în Diaspora, unde, în lipsa unor matrice deja existente, Biserica poate intra într-un dialog mai dinamic, mai curajos cu mentalitatea contemporană?

Nu voi răspunde direct la astfel de întrebări, în sine posibile și absolut pertinente. Voi merge un pas mai departe și, înainte de a ajunge la contextul Diasporei, voi încerca să numesc câteva concretizări ale relației Biserica Ortodoxă – cultura română în contemporaneitate.

2. Cultura în Biserică și/sau religiosul în cultură?

Când vorbim despre relația dintre Ortodoxie și cultură am putea diferenția două mișcări, una ad intra (adică prezența, implicația și relevanța actului cultural în Biserică), și alta ad extra (adică relevanța valorilor Ortodoxiei pentru cultura contemporană).

Aș începe cu a doua. Rolul determinant al Ortodoxiei în istoria culturii române este evident. Cum stă situația în actualitate? Cea mai la îndemână este referința legată de personalități ale Bisericii care sunt și au fost recunoscute pentru contribuția lor culturală. Valeriu Anania, Nicolae Steinhardt, Dumitru Stăniloae șamd. Nu trebuie să te declari ortodox practicant pentru a aprecia dramaturgia lui Valeriu Anania, Jurnalul fericirii al lui Steinhardt sau să te inspire din înțelepciunea Filocaliei. Dar și iconografia poate deveni punct de reper pentru un anumit fel de a înțelege arta românească. Grigore Popescu, de pildă, este apreciat – aș putea să spun – cel puțin la fel de mult, dacă nu chiar mai mult de către istoricii și criticii de artă (de pildă Răzvan Theodorescu sau Ecaterina Cincheza-Buculei) ca și de către Biserică. Exemplele ar putea continua, țin însă de excepțional.

În cealaltă direcție, a prezenței culturii profane în Biserică (pentru că avem și o cultură eminentemente bisericească), putem constata o preocupare

constantă a Bisericii în tot sec. XX, cu atât mai mult în zilele noastre. Faptul că astăzi vorbim mai des de programe sau centre cultural-misionare nu înseamnă că această preocupare nu a existat și înainte. Ortodoxia românească a arătat aici, față de alte Biserici autocefale, un interes deosebit. Cu toate acestea, dacă suntem sinceri, ar trebui să facem niște nuanțări necesare. Aș diferenția trei abordări: Există și între credincioșii ortodocși români un curent de opinie care crede că literatura, artele vizuale, arta teatrală, filozofia etc. nu sunt relevante pentru experiența sau aprofundarea credinței, ci, din contră, pot fi chiar o piedică. Cel mult cultura țărănească, adică folclorul mai mult sau mai puțin muzeal, ca expresie a credinței nealterate, poate fi concludentă. Cultura modernă însă, nu. Nicolae Bălan ar fi criticat o astfel de abordare, însă ea există în ortodoxia românească, chiar dacă nu este asumată instituțional. O reînviere a semănătorismului, oricât ar fi ea de bine intenționată, nu poate satisface cultural toată pleroma Bisericii. E frumos să vezi tineri îmbrăcați în costume naționale (mai mult sau mai puțin afectate de kitsch), însă la fel de necesar este să îi acceptăm și să îi susținem pe toți tinerii care îl caută pe Dumnezeu, indiferent de cultura vestimentară la care aderă.

O cale de mijloc și în același timp probabil mainstream-ul credincioșilor – lipsesc din păcate studii sociologice în această direcție – consideră că acea cultură este „bună” pentru credință care transmite valori religioase. Adică, alegem de la marii poeți, poezia lor religioasă; căutăm în marile muzee de artă, scenele și reprezentările biblice, desigur cele pertinente și acceptabile; restul e irelevant, dacă nu scandalos. Teatru da, dar mai ales teatru de inspirație religioasă. Sau, dacă vedem un Shakespeare, să fie o regie clasică, realistă. Brâncuși e indubitabil al nostru, în rest, arta modernă e o schimonoseală, chiar dacă e Kandinsky sau Paul Klee. Fără a vrea să caricaturizez această abordare, țin să cred că ea este cea mai des întâlnită în ortodoxia românească actuală. Ea tinde spre extinderea criteriului „Tradiției” valabil în context religios – și asupra domeniului culturii profane: ce e „clasic” e acceptat în mod firesc ca bun cultural universal, ce e „modern”, „postmodern” e privit cu scepticism, ca fiind un produs occidental, care poartă amprenta secularizării. Această amalgamare nereflectată a criteriilor de valoare culturală trebuie pusă sub semnul întrebării, în primul rând pentru că creștinismul nu este chemat să dea note diferitelor produse sau epoci culturale, ci să intre în dialog cu ele, căutând mereu să recunoască în ele

– chiar și acolo unde evidențele par să spună contariul – elemente sau seminte ale Adevărului, logoi spermatikoi.

O a treia abordare ține de excepțional și caută sensuri ale credinței și în acele manifestări culturale autentice, care nu sunt în mod declarat religioase, dar au un conținut spiritual subliminal sau o interogație teologică intrinsecă. Cel mai bun exemplu ar fi aici tot Nicolae Steinhardt, care în corespondența sa cu Zaharia Sângeorzan revine deseori asupra acestei chestiuni. Întrebat despre rolul literaturii religioase românești, Steinhardt răspunde că mai importanți decât autorii consacrați de literatură religioasă sunt „autorii profani”. Aceștia „sunt acei care mai ales exprimă sentimentul religios al unei națiuni, adeziunea ei la Misterul fascinant și cutremurător. Autorii de specialitate pot fi <interesanți>, chiar adânci, dar revelatori sunt prozatorii și poeții mireni. La ei palpită duhul credinței, acolo se află esența vie.”¹⁰ Prin urmare, în viziunea lui Steinhardt, credința nu poate, ci trebuie să se hrănească și din frământările artistice și/sau literare care nu par, la prima vedere, să fie religioase. În schimb, „literatura dulceagă și pilduitoare”, chiar dacă de inspirație religioasă, este una „searbădă”¹¹.

La acest capitol cred că suntem deficitari. Există o anumită angoasă a omului bisericesc față de cultura profană modernă. Chiar și când avem de-a face cu mari poeți, cum este Ana Blandiana, de altfel fică de preot, nu ne este la îndemână să vedem în poezia lor, un mod de grăire care poate hrăni credința. Mai ales atunci când aceste creații cuprind elemente critice la viețuirea Bisericii în lume sau momente de îndoială pe drumul credinței. Aici, pentru mulți dintre noi, este limita. Mă refer mai ales la volumul de poezii „Patria mea, A4” (2010), de pildă poezia „În frescă”:

„Ctitori purtându-și în brațe cu greu
Mănăstirile,
Ca pe un capital convertibil
La change-office-ul vieții de apoi;
Călugări tineri
Cu doctorate la Cambridge
Și odăjdii sărutate
De țărâncile bătrâne

10 Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, București : Humanitas 2004, p. 70.

11 Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, p. 70.

Târându-se în genunchi
Pe lespezile cu inscripții chirilice;
Megafoanele
Transmițând slujba
Până în curtea plină de corturi,
Până în șoseaua pe marginea căreia
Sunt parcate mașinile
Așteptându-și sfințirea;
În timp ce credința –
Asemenea rândunelelor
Care pătrund sub cupolă
Zburătăcite de clopote –
Se rotește speriată,
Se lovește de pereții pictați,
De Pantocrator,
Coboară
Și se așează cuminte în frescă.¹²

Țin să cred că, pornind de la exemplul lui Steinhardt, ne-am putea elibera de anumite angoașe și am putea reintra, ca teologi, într-o piață deschisă a dialogului cultural, în care să luăm în serios (acesta ar fi primul pas) și acele acte și fenomene culturale care, la prima vedere, par să ne provoace. Nu vorbesc desigur de forme pseudo-artistice de denigrare a Bisericii sau a vieții religioase. De multe ori însă, ca în cazul Anei Blandiana, în spatele unor expresii literare sau artistice aparent critice, stau sensibilități creatoare, care au o legătură profundă cu relaționarea omului cu Dumnezeu sau cu creația.¹³

3. Diaspora

Principial, aceste considerații preliminare sunt valabile mutatis mutandis și pentru diaspora. Însă contextul viețuirii ortodoxe românești în diaspora aduce cu sine o serie de provocări suplimentare privind relația între

12 Ana Blandiana, *Patria mea A4. Poeme noi*, București: Humanitas 2010, p. 5.

13 Un bun exemplu de valorificare teologică a unui mare poet modern ne-religios: Sorin Dumitrescu, *Criteriile axiologiei teologice a limbajului*, in: idem, *In memoriam Nichita. Tablou cu orbi. Metalingvism și marginalizare*, București: Anastasia 2013, 23-34.

cultură și credință. Cea mai mare provocare este aceea a integrării treptate într-un nou spațiu cultural, cu o istorie aparte a relaționării între credință și cultură, cu o înțelegere proprie a acțiunii publice a Bisericii

Voi restrânge analiza cazului Diasporei la situația românilor ortodocși din spațiul occidental european, mai ales din spațiul german unde am trăit un an în Elveția, 10 ani în Germania și 10 ani în Austria. Voi încerca o abordare fenomenologică, descriptivă, pentru ca mai apoi să formulez niște perspective și niște opinii personale.

3.1. Tipologii diferite

Spre deosebire de exilul românesc, care a avut nu doar un caracter politic, ci indubitabil și o consistență culturală de anvergură (E. Ionesco, E. Cioran, M. Eliade, C. Brancusi, dar și V. Ierunca, M. Lovinescu etc.), emigrația românească masivă din ultimele două decenii este primordial determinată de factorul economico-social. Chiar și acolo unde vorbim de fenomenul exportului de creiere, avem de-a face cu studenți, cercetători sau specialiști consacrați în primul rând în domeniul științelor exacte, care se integrează de la bun început într-un cadru instituțional dat. Nu putem vorbi deci de o motivație prioritar culturală a emigrării, cu atât mai puțin una religioasă, ci una care ține de șansele de afirmare profesională, științifică și, implicit, social-economică. Negreșit însă, românul ajuns în Occident, indiferent dacă este vorba de inginerul performant, de doctorul specializat, de finanțistul de la multinaționalele europene, de muncitorul necalificat ajuns din mediul rural al României pe șantierele marilor metropole europene sau de femeia de la țară angajată ca îngrijitoare a vârstnicilor unei Europe occidentale îmbătrânite, indiferent despre cine este vorba și care este motivația stabilirii sale în Occident, viețuirea sa în diaspora are de la bun început și un impact cultural asupra identității sale. Ce acomodări, transformări, asimilări interculturale au loc aici este ceva care de abia acum începe să devină obiectul studiilor sociologice, dacă îi avem în vedere pe români. Pentru problema identităților culturale și religioase a musulmanilor în Europa Occidentală există deja o sumedenie de studii sociologice.

Va trebui deci să mă rezum la observații personale. Aș distinge aici mai multe tipologii – dar voi restrânge aria acestora asupra acelor români care au sau caută în diaspora un contact, chiar și minimal, cu Biserica.

Prima tipologie este cea a conservării stricte a identității naționale în noul spațiu socio-cultural. E de ajuns să vizitezi câteva website-uri ale

parohiilor ortodoxe românești din Occident, pentru a vedea că majoritatea activităților culturale se axează ori pe mult folclor (cultura populară, inclusiv cea culinară) ori pe cultul marilor clasici (Eminescu, de pildă). Fără a diminua în nici un fel rolul unei astfel de abordări, ea este negreșit una limitată. Tot în aceeași cheie, dar la un registru mai elevat, s-ar încadra și osteaneala multor preoți și parohii pentru cultivarea limbii și literaturii române în rândul enoriașilor. Ca unul care promovez și am promovat în parohia pe care o păstoresc dragostea pentru tradiția autentică a portului popular, pentru creațiile marilor poeți și scriitori români, dar și pentru limba, literatura și istoria poporului român (prin cursuri pentru copii și alte activități), nu aș vrea în nici un caz să pun sub semnul întrebării o asemenea abordare. Ea este absolut necesară, dar nu și suficientă, din două motive: 1. cultura română nu înseamnă doar folclorul național și marii clasici, 2. cei cărora ne adresăm în diaspora (mai ales românii din a doua generație) cresc în niște coordonate culturale complexe lipsite de o ancorare sau interpretare ortodoxă. Prin urmare, dacă paradigma culturală a Bisericii Ortodoxe în diaspora se reduce doar la prezervarea unei matrice culturale românești (și aceasta limitată la nivelul emoțional și cognitiv al elevilor din Școlile Primare din România), atunci riscăm ca cel târziu odată cu ajungerea la maturitate a celei de-a doua generații din valul de emigrație de după 2000, tinerii noștri (dacă nu și părinții lor, asimilați și ei între timp) să vadă în identitatea creștin-ortodoxă o relictă a trecutului.

A doua tipologie, mai rar întâlnită în rândul credincioșilor fervenți, dar prezentă, este cea a pseudo-emancipării culturale. Scârbiți de sistemul politic și social din România, mulți români rămân legați doar familiar sau culinar de rădăcinile lor. Ajunși în Occident, unii dintre ei își asumă cu o grabă ciudată orice pare a fi altfel decât le este lor familiar; tot ce funcționează în societatea occidentală devine bază a emancipării pseudo-culturale. În această ecuație, nu numai cultura generală românească devine victimă, ci și practica vieții ortodoxe. Tot ce e românesc, și ortodox pe deasupra, e retrograd. Când vin, de pildă cu ocazia Botezurilor sau Cununiilor, în Biserică, astfel de oameni așteaptă să li se confirme negativul autoconstruit, prejudecățile legate de preoți, de instituție. Când văd că lucrurile nu stau chiar așa, intră într-o mini-criză interioară. Se bucură să vadă că și Ortodoxia românească în diasporă este în pas cu timpul, că preotul poate vorbi germană mai bine decât ei etc., dar asta îi obligă totodată să-și pună sub semnul întrebării paradigma contrastelor în care gândiseră lucrurile

până atunci. Pentru reprezentanții acestei tipologii, Biserica ocupă în definitiv doar un rol decorativ în cadrul unei identități culturale depășite; ea poate fi cel mult o surpriză plăcută, mai rar o perspectivă de viitor. Pentru asta ar fi nevoie de o reconciliere cu propriul trecut, o asumare a unei identități de tip sinteză, nu antiteză. Un exemplu: deși în Austria, religia ortodoxă se predă în școli, cu profesori de religie ortodocși plătiți de stat, întâlnim și părinți care vor ca proprii lor copii (botezați ortodox) să fie declarați ca nefiind ortodocși (adică fără apartenență religioasă), doar pentru a putea fi încadrați la ora paralelă de religie catolică; argumentul: pentru a nu fi minoritari, pentru a nu fi marginalizați. Nu vorbim de oameni care s-ar afla într-un conflict de conștiință cu Biserica, ci de simpla dorință de a adera formal la identitatea cultural-religioasă a unei majorități. Asta, într-un oraș ca Viena, unde la ora actuală peste 30% din populație este de altă naționalitate decât cea austriacă¹⁴ și unde 51% dintre copiii școlari au altă limbă maternă decât germana. În plus, doar 33,5% din populația Vienei (în anul 2017) mai era de confesiune romano-catolică¹⁵, deci nu se mai poate vorbi de o majoritate catolică. Alt exemplu: părinți români care își dau copiii la grădinițe musulmane, unde se învață și arabă, pentru simplul motiv că acolo există program prelungit sau acolo au primit cel mai repede un loc la grădiniță. Lista cu astfel de exemple ar putea continua.

O a treia tipologie este indiferența culturală, atât referitoare la identitatea românească, cât și la mediul cultural nou în care s-a ajuns. O parte dintre românii ortodocși care frecventează Biserica întârzie să își pună probleme identitare de ordin cultural, pornesc de la premisa că societatea în care trăiesc este un spațiu neutru din punct de vedere cultural, în care fiecare își menține intactă identitatea cu care a venit: locuiești fizic în Austria sau Germania, dar temeile sociale, politice, biografice sunt legate în mod exclusiv – prin consumul în mod exclusiv de mass media în limba română – de ce este „acasă”. O parte dintre ei sunt cei care nu au acces decât rudimentar la limba țării în care au emigrat. Copiii lor învață nu doar o limbă la care ei nu au acces, ci și deprind niște valori culturale, își formulează niște opinii de viață – inaccesibile părinților. La adolescență are loc marea trezire. Din ce în ce mai multe cazuri de acest gen întâlnim în pastorație: părinți până

14 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/703093/umfrage/auslaenderanteil-in-wien/> (accesat: 13.02.2020).

15 <https://www.erzdioezese-wien.at/site/presse/article/30913.html> (accesat: 13.02.2020).

atunci indiferenți la chestiunea identitar-culturală sunt surprinși că ai lor copii aderă la adolescență la diferite idei, comportamente, valori cu totul noi, dacă nu chiar contrare eticii ortodoxe. Aceste provocări erau însă de la bun început în datul cultural al societății în care au emigrat; dar au fost ignorate cu desăvârșire. Neexistând exercițiul dezvoltării unui discernământ creștin față de ele, printr-o relație vie și frecventă cu Biserica (unde astfel de lucruri sunt tematizate), aceste provocări culturale devin dintr-o dată bariere sau chiar catastrofe biografice.

Indiferența culturală nu este însă apanajul celor mai puțin integrați din punct de vedere social sau lingvistic. Întâlnim constant oameni foarte bine pregătiți în profesia lor și participanți constanți la slujbele Bisericii, al căror dezinteres însă pentru orice discurs sau fapt cultural, indiferent dacă de origine românească, sau de origine occidentală, este asumat în mod deschis. În accepția lor, Biserica trebuie să se ocupe doar de credință, nu și de cultură. Religie, mistică, evlavie – da, perspectivele și sintezele culturale ale credinței – nu.

O a patra tipologie, care din perspectiva mea, este singura de viitor, este cea a asumării interferențelor culturale, de pe poziția statornică a unei identități ortodoxe cu rădăcini românești, dar deschisă la un dialog de îmbogățire reciprocă inter-ortodoxă, inter-culturală și chiar ecumenică. Ea poate porni inițial de la prima abordare sau tipologie (cea de conservare), dar cu timpul ajunge să înțeleagă inevitabilul unei dinamici interculturale, la o deschidere a mesajului și a trăirii credinței în limba și cultura nouă în care viețuiești. Dialog nu înseamnă asimiliare, ci un proces de inculturare asumat cu discernământ, în care identitatea proprie nu este asemeni unui buletin expirat ținut la sertar, la păstrare, ci un loc viu de ființare și relaționare cu alte identități culturale.

3.2. Perspective

Miza unei astfel de atitudini nu este însă interculturalitatea ca atare, adică adăparea firească din mai multe matrice sau izvoare de cultură autentică, ci în ce măsură identitatea creștină ortodoxă devine un factor activ, misionar, de dospire a întâlnirilor culturale avute, în mod inevitabil, într-o societate pluralistă ca cea occidentală.

Ca perspectivă, în încheiere, aș spune că avem nevoie de o teologie practică a diasporei. Momentan, pastorația și misiunea în diasporă, deși este o prioritate pentru Biserica Ortodoxă Română, pornește de la premisa

pastorală a unei prelungiri a patriei și a evlaviei autohtone românești într-o altă coordonată geografică. Diaspora înseamnă însă, cel târziu odată cu trecerea de la prima la a doua generație, încadrarea și integrarea nu doar socială-financiară, ci și culturală. Ce ne facem când enoriașii noștri (născuți și crescuți în Occident) nu mai simt nostalgia unei culturi tradiționale românești, dar se hrănesc duhovnicește din Tainele Bisericii? Biserica nu se află în deplasare sau în cantonament în diaspora, ci ea trebuie să prindă rădăcini într-un spațiu cultural nou. Ea nu este chemată să întrețină nostalgii mundane, chiar dacă dragi nouă, ci să trezească dorul eshatologic către Cer, „nostalgia Paradisului” care se află înaintea noastră. Forța Bisericii stă tocmai în acest impact eshatologic continuu asupra oricărei culturi și oricărei epoci a istoriei. Când această forță eshatologică se pierde sau devine secundară, amprenta cultural-istorică a credinței creștine riscă să devină mai importantă decât esența, decât kerygma apostolică. Soluția? Să rămânem conservativi în cele ale credinței, ale dogmei (deși conservativ înseamnă aici în primul rând ancorat în Adevărul veșnic al Revelației, nu în trecutul istoric), dar să fim mereu în mișcare în cele ale culturii, pentru a rămâne alături de oameni. Păstrăm credința și Tradiția, însă nu dogmatizăm folclorul sau tradițiile acumulate în anumite condiții istorice și geografice.

Prin urmare, ceea ce noi repetăm cu obstinație și mândrie, că Biserica Ortodoxă Română a fost creatoare de cultură, este în prezent o provocare mai ales în Diaspora. Aici, chestiunea este una de supraviețuire misionară.

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad

Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română: interferențe interortodoxe și intercreștine

Apare cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului **Dr. Timotei Sevciciu**
Arhiepiscopul Aradului

COORDONATORI

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu
Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici
Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean

Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad
Editura Universitaria, Craiova

2020